

Nika Ferbežar, Marko Gavriloski Tretjak

MED SOVRAŠTVOM IN TIŠINO: IZKUŠNJE LGBT+ OSEB V PRIMARNEM, SEKUNDARNEM IN TERCIARNEM OBDOBJU IZOBRAŽEVANJA

IZVLEČEK

V prispevku obravnavamo izkušnje LGBT+ oseb v vzgojno-izobraževalnem sistemu, za katerega je glede na mednarodne raziskave značilno pomanjkanje senzibilnosti za spolne in seksualne manjšine. Izvedli smo kvalitativno raziskavo, v okviru katere smo opravili 27 individualnih intervjujev z LGBT+ osebami, ki so (bile) vključene v primarno, sekundarno in/ali terciarno izobraževanje v Sloveniji. Analiza je pokazala, da je najbolj značilna izkušnja kombinacija sovražnosti in nevidnosti. Iz podatkov izstopa vseobsegajoči vpliv predsodkov, o katerih osebe poročajo v raznolikih situacijah. Manj pogosti so opisi varovalnih dejavnikov, ki so večinoma omejeni na medvrstniško podporo in zavzetost posameznih zaposlenih. Pomanjkanje sistemskih ukrepov je izziv, ki ga bo z razvijanjem možnosti za vključujoči uradni in prikriti kurikulum ter z izobraževanjem kadra treba naslavlјati v prihodnosti.

KLJUČNE BESEDE: LGBT+ učenke_ci, vzgojno-izobraževalni sistem, izkušnje, dejavniki tveganja, varovalni dejavniki

Between Hate and Silence: Experiences of LGBT+ People in Primary, Secondary and Tertiary Education Periods

ABSTRACT

We examine the experiences of LGBT+ people in education, which international research shows is characterised by a lack of sensitivity to gender and sexual minorities. We conducted a qualitative study involving 27 individual interviews

with LGBT+ persons who attend or have attended primary, secondary and/or tertiary education in Slovenia. The analysis revealed that the typical experience entails a combination of hate and invisibility. The data show the all-encompassing influence of prejudice, which people mention in various situations. Less common are descriptions of protective factors, which are generally limited to peer support and the commitment of individual staff members. The lack of systemic solutions is a challenge that must be addressed in the future by developing opportunities for inclusive formal and hidden curricula and staff training.

KEY WORDS: *LGBT+ students, education system, experiences, risk factors, protective factors*

1 Uvod

Tematiko izkušenj LGBT+ oseb z vzgojno-izobraževalnim (VIZ) sistemom¹ se je v Sloveniji začelo raziskovati v kontekstu študij o vsakdanjem življenju in v tej smeri se je v veliki meri nadaljevalo (Koletnik 2019; Kuhar in Švab 2014; Perger in dr. 2018; Švab in Kuhar 2005). Področje se je razvijalo z raziskovanjem tudi drugih relevantnih in nekoliko bolj usmerjenih tematik, kot so homoseksualnost skozi analizo učnih načrtov, šolskih učbenikov in šolske prakse (Komidar in Mandeljč 2009), izkušnje srednješolskih učiteljic_jev s homofobijo (Magić 2012) in stališča študentk_ov do obravnave homoseksualnosti pri pouku (Rener 2009). Izvedene so bile tudi raziskave, ki so za vir informacij vključile LGBT+ osebe. Maljevac in Magić (2009) sta raziskovali_a homofobno nasilje v šolah, Ferbežar in dr. (2021) izzive mladih LGBTIQ+A oseb med pandemijo covida-19, vezanih na VIZ ustanove, Sešek in Margon (2021) pa izkušnje mladih LGBT+ dijakinj_ov s sovražnim šolskim vzdušjem na eni in viri podpore znotraj šole na drugi strani. Raziskave so pokazale, da je šolsko okolje za LGBT+ mlade eno izmed manj varnih (Kuhar in Švab 2014; Perger in dr. 2018; Švab in Kuhar 2005), saj so tam viri podpore sporadični in omejeni predvsem na podporo prijateljic_ev in posameznih šolskih strokovnih delavk_cev (Koletnik 2019; Sešek in Margon 2021). Velik odstotek LGBT+ učenk_cev se v šolah ne počuti varno in tam tudi večinoma niso (povsem) razkrite_i (Perger in dr. 2018; Sešek in Margon 2021), v VIZ prostoru pa doživljajo različne oblike nasilja in so v številnih kontekstih spregledane_i (Ferbežar in dr. 2021; Komidar in Mandeljč 2009; Kuhar in

1. V prispevku se osredotočamo na primarno (osnovnošolsko), sekundarno (srednješolsko) in terciarno (visokošolsko) obdobje izobraževanja, kar zaobjamemo z izrazom vzgojno-izobraževalni (VIZ) sistem. V specifičnih primerih uporabimo konkretne izraze za posamezna obdobja izobraževanja. V primerih, ko so omenjene izraze uporabljale_i druge_i avtorice_ji, je to upoštevano.

Švab 2014; Perger in dr. 2018; Sešek in Margon 2021; Švab in Kuhar 2005). V nadaljevanju predstavljamo podrobnejši pregled nekaterih raziskav.

Namen pričujočega prispevka je predstaviti ugotovitve kvalitativne raziskave o izkušnjah LGBT+ oseb v primarnem, sekundarnem in terciarnem obdobju izobraževanja. Zanimalo nas je: 1) Kakšne izkušnje imajo LGBT+ osebe z vzgojno-izobraževalnim sistemom?; 2) Katere vidike svoje vzgojno-izobraževalne izkušnje LGBT+ osebe doživljajo kot pozitivne oz. negativne in zakaj?; 3) Kako so po mnenju LGBT+ oseb izkušnje z vzgojno-izobraževalnim sistemom vplivale na njihovo nadaljnje življenje?

Za analizo izkušenj LGBT+ oseb v posameznih obdobjih izobraževanja izhajamo iz Meyerjevega modela manjšinskega stresa in modela rezilientnosti (Meyer 1995; 2003; 2013; 2015), vendar konkretno opredelimo zgolj določene dejavnike tveganja za doživljanje manjšinskega stresa LGBT+ oseb v vzgojno-izobraževalnem sistemu ter nekatere varovalne dejavnike, prek katerih se lahko LGBT+ osebe v VIZ sistemu lažje odzivajo na stresne dogodke zaradi svojega manjšinskega statusa.

2 Vzgojno-izobraževalni sistem in LGBT+ osebe – pregled pomembnejših raziskav

Raziskava Sešek in Margon (2021) je najnovejša raziskava s področja VIZ in LGBT+. V študiji je bilo ugotovljeno, da veliko LGBT+ oseb v srednjih šolah nima občutka varnosti, in sicer 34,8 % zaradi spolne usmerjenosti in 26,4 % zaradi spolnega izraza. Do podobnih ugotovitev so prišle_i Perger in dr. (2018). Med njihovimi anketiranimi se jih je 50 % balo za svojo varnost na hodnikih in 37 % med poukom ali v učilnici, pri tem pa avtorice_ji poleg strahu izpostavljajo tudi izkušnje z nasiljem in diskriminacijo, saj je 29 % anketiranih poročalo o tovrstnih izkušnjah. Te niso omejene zgolj na raven medvrstniškega nasilja in diskriminacije, saj so tudi učiteljice aktivno ali pasivno vključeni_e v te pojave. Mlade LGBTIQ+ osebe v okviru te raziskave izražajo potrebo po ureditvi pravilnikov v navezavi na LGBTIQ+ osebe (59 %), pomembnost informiranosti pedagoškega kadra o pravicah LGBTIQ+ oseb (57 %) in splošno podporo strokovnih služb na šolah (55 %). Ravno tako raziskava, opravljena med transspolnimi osebami, (Koletnik 2019) kaže na to, da se tudi ta populacija v šolah najverjetneje ne počuti najbolj varno, saj je učiteljicam_jem razkritih le 13 % vprašanih, hkrati pa podobno kot v predhodno omenjeni raziskavi k temu pripomorejo tudi izkušnje mladih transspolnih oseb z učiteljskim kadrom. Avtor izpostavlja, da je nezmožnost razkritja problematična, saj transspolne osebe v šoli preživijo veliko časa, kar pomeni, da so velik del svojega dneva primorane živeti nerazkriti in samo-

cenzurirano (ibid.). Nekatere izmed LGBT+ oseb so glede na Sešek in Margon (2021) zaradi občutka ne-varnosti tudi izostale od pouka. Po navedbah Koletnik (2019) transspolne osebe izostajajo od pouka dodatno tudi zaradi nevključajočih stranišč. V šolskem okolju so glede na Sešek in Margon (2021) prisotne homofobne opazke, negativne opazke o spolu in spolnem izrazu, seksistične izjave, verbalno nadlegovanje, fizično nadlegovanje, fizični napadi, odnosna agresija, spletno nadlegovanje, spolno nadlegovanje in poškodovanje ter kraja osebne lastnine. Poleg tega v okviru šolskega prostora LGBT+ osebe poročajo o tem, da se LGBT tematike v šoli nikoli ne naslavlja (54,5 %) oz. da se, vendar izključno v negativnem kontekstu (12,5 %) (Sešek in Margon 2021). Kuhar in Švab (2019), ki sta opravili_a primerjavo podatkov dveh svojih raziskav iz leta 2003 in 2014 sta ugotovili_a, da njuni podatki kažejo naraščanje prisotnosti nasilja v šolah. V prvi raziskavi je izkušnjo nasilja imelo 22 % anketiranih, v raziskavi iz leta 2014 pa je ta številka narasla na 44 %. V navezavi na posledice izkušnji nadlegovanja in napadov sta Sešek in Margon (2021) ugotovili_a, da se osebe s tovrstnimi izkušnjami nameravajo izobraževati krajši čas kot pa tiste, ki imajo takih izkušenj manj.

O odnosu strokovnih delavk_cev VIZ do LGBT+ tematik je podatkov manj. V raziskavi Sešek in Margon (2021) skoraj vse LGBT+ osebe omenjajo, da na šoli poznajo vsaj eno osebo, za katero menijo, da podpira LGBT+ dijakinje_e, na drugi strani pa se šolsko osebje le včasih odzove (52,7 %) ali nikoli (37,1 %) ne odzove na homofobne opazke. Poleg tega je 24 oseb iz raziskave Perger in dr. (2018) izjavilo, da so nasilje doživele tudi s strani zaposlenih. Koletnik (2019) navaja, da transspolnim osebam VIZ redko predstavlja vir podpore. Od vseh anketiranih jih le 8 % potrjuje, da vir podpore predstavljajo učitelji_ce in 2 % druge_i strokovne_i delavke_ci na šoli. Podobno so navedle_i tudi nekatere_i intervjuvanke_ci v raziskavi Ferbežar in dr. (2021), ki niso imele_i občutka, da bi bil lahko VIZ sistem zanje vir podpore med epidemijo covid-19. Edina raziskava, ki je bila opravljena med strokovnim osebjem v srednjih šolah o njihovih stališčih o LGBT+ tematikah, je pokazala, da zaposleni nimajo občutka kompetentnosti za naslavljanje verbalnega homofobnega nasilja (42 % vprašanih) in fizičnega homofobnega nasilja (60 % vprašanih) (Magić 2012).

2.1 Dejavniki tveganja za LGBT+ osebe v VIZ sistemu

LGBT+ osebe so kot marginalizirana družbena skupina podvržene različnim virom stresa, ki jih večinska populacija ne doživlja, in ravno ti distalni stresorji glede na Meyerjev model manjšinskega stresa (Meyer 1995; 2003; 2013; 2015) predstavljajo izhodišče pričujoče raziskave. Konkretnije se osredotočamo na nasilje, (strukturno) diskriminacijo, stanovanjsko izključenost oz. brezdomnost

ter stereotipe in predsodke. Celoten model vključuje tako zunanje (distalne) kot notranje (proksimalne) vire stresa, a ga ravno zaradi omejenosti na štiri dejavnike tveganja ne predstavljamo v celoti, temveč v omejenem obsegu. Podrobnejši pregled literature, v katerem so opisani procesi delovanja manjšinskega stresa, je predstavljen v Ferbežar in Gavriloski (2023). Na distalno raven uvrščamo najrazličnejše oblike homo-, bi- in transfobnega medvrstniškega, verbalnega, fizičnega in spletnega nasilja (Meza Lazaro in Bacio 2021; Robinson 2021; Witcomb in dr. 2019), strukturnih diskriminacij na ravni izključujočih šolskih politik (Murchison in dr. 2019), mikroagresij, socialnega izključevanja (Johns in dr. 2021; Nadal in dr. 2016), predsodkov, viktimizacij, spolnega in drugega nadlegovanja (Hinds in dr. 2022). Navedeni stresorji imajo kot dejavniki tveganja za doživljanje manjšinskega stresa za LGBT+ mlade v šolskem okolju negativne posledice za duševno zdravje in konkretnije pri tveganju za samomorilno in samopoškodbeno vedenje, depresijo ter anksioznost (Jadva in dr. 2021), hkrati pa distalni stresorji vplivajo na notranje doživljanje LGBT+ oseb, kar se izraža predvsem kot ponotranjena stigma, prikrivanje stigme in upravljanje z vidnostjo stigme, anksiozno pričakovanje zavrnitev in stalen strah pred nasiljem (Feinstein in dr. 2012; Meyer 2003, 2013; Pachankis 2007; Russell in Bohan 2006).

LGBT+ osebe bolj negativno dojemajo institucionalno VIZ ozračje ter poročajo o več simptomih anksioznosti in/ali depresivnosti kot cispolne in heteroseksualne (CH) osebe (Amodeo 2020; Ancheta in dr. 2021). To negativno percepcijo izkazujejo podatki, ki kažejo na to, da za LGBT+ osebe v primerjavi z njihovimi CH vrstnicami_ki obstaja povečano tveganje za doživljanje viktimizacije znotraj VIZ prostora (Toomey in Russell 2016) in specifično za različne vrste nasilja, kot so na primer klasično², elektronsko in homofobno (Kahle 2017), spolno (Smith in dr. 2022) in medvrstniško, ter povečano tveganje za zalezovanje (Mennicke et al. 2020). Pri tem posebno tveganje predstavlja družbeno pripisana spolna nekonformnost. Osebe s spolnim izrazom, ki ne sovпада z družbenimi pričakovanji, so izpostavljene večjemu tveganju za medvrstniško nasilje in izostajanju od pouka zaradi varnostnih razlogov (Klemmer in dr. 2021). Dodatnemu tveganju so znotraj LGBT+ skupnosti izpostavljene tudi transspolne osebe (Myers idr. 2020), posebno negativnim dogodkom, kot so raba njihovega mrtvega imena³, napačna raba slovničnega spola v navezavi nanje (Earnshaw in dr. 2020) ter odrekanje

-
2. Nasilje, ki ga sicer doživlja LGBT+ oseba, vendar glavni povod zanj ne izhaja iz predsodkov na podlagi spola ali spolne usmerjenosti.
 3. Ime, ki so ga izbrali starši na podlagi spola, pripisanega ob rojstvu, a ga transspolna oseba ne uporablja več, ker ga je spremenila v skladu z osebnim doživljanjem lastnega spola.

uporabe ustreznih toalet in slačilnic (Horton 2022; Johns in dr. 2021). Medvrstniško nasilje se v različnih raziskavah konsistentno pojavlja kot dejavnik tveganja za depresijo (Hall 2018) in za različne oblike samomorilnosti (Maraccini in dr. 2022). Van der Star in dr. (2021) dodatno izpostavljajo dolgoročne negativne vplive medvrstniškega nasilja, ki so povezani z nižjimi ravni zadovoljstva z življenjem v odraslosti. Kot posledice negativnih izkušenj znotraj VIZ sistema se med LGBT+ osebami pojavljajo ponotranjena stigma, pričakovanje zavrnitev in stres, vezan na upravljanje s skrito stigmo (Horton 2022). Pomemben dejavnik tveganja je izključevanje LGBT+ tematik iz spolne vzgoje, saj LGBT+ osebe ne dobijo ustreznih informacij za prakticiranje varne spolnosti in varnih partnerskih odnosov (Baams in dr. 2017; Hobaica in dr. 2019), v kontekstu slovenskega vzgojno-izobraževalnega sistema pa o tovrstnih izključevanjih vsebin iz spolne vzgoje na sistemski ravni niti ne moremo govoriti, saj spolne vzgoje kot konceptualizirano ločenega predmeta in systemske ureditve področja v okviru formalnega VIZ sistema ni, čeprav se npr. vsebine spolne vzgoje na srednjih šolah v praksi podajajo v okviru vzgoje za zdravje in nekaterih drugih predmetov (npr. biologija, športna vzgoja, razredna ura itd.) (Žalar in dr. 2013), a se ravno na tej ravni v praksi izključuje LGBT+ vsebine. V končni fazi se je ta vidik izključitve pokazal celo pri pripravi in izvedbi omenjene raziskave, ki je izhajala izključno iz heteronormativnega konteksta, na kar je opozoril tudi Kuhar (v Žalar in dr. 2013) v eni od recenzij.

2.2 Varovalni dejavniki za LGBT+ osebe v VIZ sistemu

Na LGBT+ osebe poleg stresorjev na obeh ravneh vplivajo tudi procesi rezilientnosti in znotraj tega varovalni dejavniki. Meyer (2015) je namreč predvidel, da LGBT+ osebe razvijejo določene strategije odpornosti in obrambe, s katerimi zmanjšujejo negativne vplive manjšinskega stresa, da tako lažje preživijo zaradi oteženih okoliščin manjšinskega položaja. Rezilientnost deluje na individualni in skupnostni ravni, v praksi pa sta obe ravni medsebojno povezani. O delovanju individualnih in skupnostnih procesov rezilientnosti mladih LGBT+ oseb v kontekstu VIZ sistema podrobneje pišeta Ferbežar in Gavriloski (2023), zato na tem mestu podajamo zgolj splošne ugotovitve, ki jih razumemo kot ključne za našo raziskavo. Predpogoj za razvijanje rezilientnosti so določene osebnostne značilnosti (npr. humor, razvita samozavest in asertivnost), svetovni nazor, zmožnost upravljanja s čustvi, motivacijska, optimistična in pozitivna naravnost itd., ki lahko LGBT+ osebam pomagajo pri soočanju z manjšinskim stresom in posledicami (Hill in Gunderson 2015; Johns in dr. 2021; Meyer 2015). Na drugi strani skupnostni procesi rezilientnosti pomagajo LGBT+ osebam pri krepitvi njihove rezilientnosti, kar Meyer (2015) ponovno deli na dve ravni. Na prvi so

opredeljeni oprijemljivo naravnani viri, ki jih lahko LGBT+ osebe izkoristijo (npr. dokumenti za zagotavljanje enakosti in nediskriminatornosti), na drugi ravni pa gre za neoprijemljive vire, ki LGBT+ osebam pomagajo na ravneh lažjega umeščanja v družbeni kontekst (npr. politična, družbena in druga gibanja za spremembe vrednotnega in normativnega družbenega sistema, ki bi bil inkluzivno naravnani proti LGBT+ skupnosti). Varovalni dejavniki so tako opredeljeni tako na individualni kot skupnostni ravni rezilientnosti, pri čemer pa se v pričujoči raziskavi osredotočimo zgolj na naravnost VIZ institucije in zaposlenih ter medvrstniške odnose. Ravno ti so se glede na Jadva in dr. (2021) ter Johns in dr. (2021) pokazali kot eden izmed pomembnejših varovalnih dejavnikov, ki zmanjšujejo samomorilno tveganje med LGBT+ mladimi in krepijo varno šolsko okolje. Johns in dr. (ibid.) še poudarjajo, da so okrepljene vezi z zaposlenimi in vrstnicami_ki ključne v primerih strukturne diskriminacije, izločanja in izražanja predsodkov proti LGBT+ osebam.

Pomemben varovalni dejavnik so implementirane institucionalne rešitve. Dve izmed njih sta šolska politika, usmerjena v varovanje LGBT+ učenk_cev, in gej-strejt zavezništvo (ang. gay-straight alliances – GSA⁴). V šolah z eno ali obema omenjenima rešitvama LGBT+ mladi redkeje poročajo o medvrstniškem nasilju, ki temelji na predsodkih do LGBT+ skupnosti (Day in dr. 2020). Tovrstne prakse koristijo vsem učenkam_cem, saj v šolah, ki jih imajo, manj nasilja doživljajo tudi heteroseksualne mlade osebe (Gower in dr. 2018). Day in dr. (2019) še ugotavljajo, da GSA programi pozitivno vplivajo na medvrstniške odnose, saj v šolah s temi programi LGBT+ učenke_ci izpostavljajo več percipirane podpore sošolk_cev. Podobno se je izkazalo s šolskimi politikami, ki pa bolj vplivajo na šolsko osebje. V šolah, kjer so tovrstne politike uvedene, namreč LGBT+ učenke_ci opažajo večjo percipirano podporo učiteljic_jev. Drugi pozitivni vplivi GSA programov so še: povečani občutki varnosti (Marx in Kettrey 2016) in pripadnosti šoli, večja participacija, boljši akademski uspehi, manj viktimizacije, stresa in zlorab substanc med LGBT+ mladimi (Leung in dr. 2022). Pozitiven vpliv ima tudi LGBT+ vključujoč kurikulum, ki zmanjšuje pojave viktimizacije in negativne socialno-čustvene implikacije, ter na drugi strani povečuje občutek varnosti za LGBT+ osebe. Pomembna sta tudi medvrstniška podpora in sprejemanje na splošno, saj imata številne pozitivne učinke, kot so redkejši pojavi depresije in suicidalnosti, višja samopodoba in boljši učni uspeh. Tovrstna podpora ima še toliko večji pomen za LGBT+ osebe, ki nimajo podpornega družinskega okolja

4. Tudi »gender and sexuality alliances« je oblika združevanja LGBT+ učenk_cev in njihovih zaveznic_kov z namenom zagotavljanja varnejšega in spoštljivejšega šolskega okolja (Marx in Kettrey 2016).

(Leung in dr. 2022). Poleg naštetega je za pozitivne izkušnje LGBT+ oseb z VIZ sistemom ključna tudi vključujoča spolna vzgoja, ki med drugim zmanjšuje verjetnost za doživljanje viktimizacije in negativne vplive na duševno zdravje (Proulx in dr. 2019) ter povečuje pripravljenost njih samih, vrstnic_kov in VIZ strokovnega osebja za intervencije ob pojavu zmerljivk, vezanih na LGBT+ osebe (Baams in dr. 2017). Na LGBT+ učenke_ce med drugim pozitivno vplivajo še sprejemajoče šolsko okolje (Denny in dr. 2016), občutek varnosti (Lessard in dr. 2021), podporno osebje (Marshall in dr. 2015) in večje število oseb s podobnimi osebnimi okoliščinami (Eisenberg in dr. 2016).

3 Metodologija

Raziskava je bila izvedena s kvalitativnim raziskovalnim pristopom, ki smo ga izbrale_i, da bi v ospredje postavile_i individualno doživljanje vzgojno-izobraževalnih izkušenj vključenih LGBT+ oseb in poglobile_i že obstoječe kvantitativne podatke. Uporabile_i smo deskriptivno metodo raziskovanja.

Osebe so bile v raziskavo povabljene prek specifičnih nevladnih organizacij, ki se ukvarjajo z LGBT+ populacijo, in metode snežne kepe. Izvedba 27 individualnih pripovednih intervjujev je potekala od aprila 2021 do decembra 2021, pri tem je na željo vključenih v raziskavo 13 intervjujev potekalo v živo, 14 pa prek videokonferenčnega sistema Zoom.

V raziskavo je bilo vključenih 27 LGBT+ oseb iz vseh slovenskih pokrajin, ki so glede na spolno usmerjenost razvrščene v štiri skupine: geji (12), lezbijke (7), bi+ spolne usmerjenosti⁵ (7) in heteroseksualna spolna usmerjenost (1). Od tega je 13 cispolnih moških, 9 cispolnih žensk, 2 transspolni ženski, 2 nebinarni osebi in 1 oseba, ki je v fazi preizpraševanja svojega spola. Starostna struktura je naslednja: osebe pod 25 let (6); osebe, stare med 25 in 35 let (10), in osebe, stare nad 35 let (11), pri čemer je bila najmlajša oseba v času intervjuja stara 17 in najstarejša 42 let. Opis izkušenj je vezan na obdobja izobraževanja v osnovni in srednji šoli, bivanje v stanovanjski skupini enega izmed slovenskih strokovnih centrov/zavodov ter višješolsko oz. visokošolsko izobraževanje v Sloveniji. Vse osebe so podpisale informirano soglasje in soglasje za zvočno snemanje intervjuja.

Podatki so obdelani s kvalitativno vsebinsko analizo (Vogrinc 2008) po načelih sekvenčnega raziskovanja (Mesec 1998), kar pomeni, da smo ves čas preizpraševale_i predhodne ugotovitve ter tudi ponovno kontaktirale_i intervjuvanke_ce in jih prosile_i za dodatna pojasnila. Intervjuje smo naložile_i v program za analizo podatkov Nvivo in jih uredile_i za postopek kodiranja.

5. Privlačnost osebe do več kot enega spola.

Izbrale_i smo induktivno kodiranje, pri čemer so se pokazale številne kode in kategorije, ki jih opredelimo v nadaljevanju.

4 Rezultati

V prispevku je zaradi vsebinsko in podatkovno obsežnih intervjujev predstavljen le del rezultatov, ki smo jih strukturirali z naslednjimi kategorijami: 1) splošni vtisi LGBT+ oseb o izkušnjah z vzgojno-izobraževalnim sistemom (razlike glede (ne)vidnosti ali (ne)razkritosti, spolni izraz, spol, spolna usmerjenost, kraj, starost in stopnja izobraževanja); 2) dejavniki tveganja (stereotipi in predsodki, nasilje, brezdornost in nevidnost) ter 3) varovalni dejavniki (institucija in zaposlene_i ter medvrstniški odnosi).

4.1 Splošni vtisi LGBT+ oseb o izkušnjah z vzgojno-izobraževalnim sistemom

Večina intervjuvanih LGBT+ oseb (18) svojo izkušnjo v vzgojno-izobraževalnem procesu opisuje kot nevtralno ali negativno, kar je povezano z dvema elementoma: 1) odsotnostjo (kontinuiranega) fizičnega nasilja in 2) nizkimi kriteriji vrednotenja nasilja. Nevtralnost na eni strani povezujejo z odsotnostjo fizičnega nasilja, ki so ga osebe pričakovale in za katerega vedo, da ga doživljajo nekatere druge LGBT+ osebe. Ker same tega nasilja niso doživele neposredno oz. ker po njihovi oceni doživeto nasilje ni bilo dovolj hudo, svojo izkušnjo (v primerjavi z drugimi LGBT+ osebami) vrednotijo kot razmeroma pozitivno oz. nevtralno. Velik del oseb daje vtis, da so njihovi kriteriji za pozitivne oz. nevtralne izkušnje zaradi splošnega marginaliziranega družbenega konteksta zelo nizki. Za nekatere je dovolj, da svojo izkušnjo ocenijo kot nevtralno, že odsotnost (kontinuiranega) fizičnega nasilja in celo občutijo krivdo, ker s to izkušnjo niso povsem zadovoljne_i:

In po drugi strani se počutim krivo za take stvari. O moj bog, razmišljal sem o tem. /.../. Kaj pa mi je bilo težko, če tako gledaš? Primerjaj ostale zgodbe, ki si jih dobila. Ja, neko spletno medvrstniško nasilje, da bi bil pa kdaj ... Določenim ljudem je bilo tako hudo, da si potem mislim: kaj ti sploh jamraš? [biseksualni moški, pod 25 let].

Oseba navedenega citata je sicer doživljala hude oblike spletnega medvrstniškega nasilja, zaradi česar je tudi razmišljala o samomoru, a ker ni bila tarča fizičnega nasilja, svojo izkušnjo ocenjuje kot nevtralno. Prav tako navaja občutke krivde, saj meni, da njena izkušnja zaradi odsotnosti fizičnega nasilja ni enakovredna izkušnjam tistih oseb, ki so doživljale fizično nasilje, in zato ni upravičena do vrednotenja lastne izkušnje kot nesporno negativne.

Na drugi strani vsesplošna nevidnost LGBT+ tematik, nerazkritost oseb in primanjkljaj pozitivnih izkušenj prispeva k temu, da nekatere_i intervjuvanke_ci svoje izkušnje vrednotijo kot pretežno negativne oz. nevtralne, čeprav niso bile_i tarča neposrednega (fizičnega) nasilja. Kot pomemben dejavnik omenjajo predsodke, ki so bili usmerjeni v LGBT+ skupnost na splošno, saj jih ponotranjijo, kljub temu da niso bili usmerjeni neposredno proti njim.

Nevtralna, ker pač, ko si neviden, vsaj nisi bulijan za to. Ampak vseeno na negativni strani nevtalnosti, ker maš pa pol težave odkrit sebe in kljub vsemu pobereš predsodke po poti, tudi če niso proti tebi usmerjeni [bi+ ženska, med 25 in 35 let].

Osem oseb je imelo razmeroma negativno do travmatično izkušnjo. Ključni dejavniki, ki so vplivali na negativnost izkušnje, so medvrstniško homofobno in transfobno nasilje ter nasilje strokovnega kadra, zaradi česar je bilo marsikoga v VIZ sistemu vsakodnevno strah.

Več ali manj, da se zvečer nisem mogla odločit, zakaj jokam, ali zaradi tega, kar se je tisti dan zgodilo doma, ali zato, ker moram naslednji dan spet v šolo. /.../ Da na koncu nimam od izobraževanja /.../ nič drugega kot samomorilnost, to, da sem na antidepresivih /.../. Če se ne bi rodila, bi bilo zame veliko boljše kot it skozi izobraževalni sistem [transspolna ženska, pod 25 let].

Glede izobraževalnega sistema, da se vrnem. Vedno je bilo v neki situaciji, da sem bil vedno zelo prikrajšan in zaničevan zaradi moje spolne usmerjenosti. In sem si mislil »jebem ti sunce«. Mislim, ta sistem me je naredil, da sem pač ... bežal. /.../ Tudi ko sem vprašal za pomoč [zadržuje jok], je nisem prejel [gej, pod 25 let].

Pri opisih negativnih izkušenj kot obrambni strategiji izstopata izguba spomina in proces potlačevanja, s katerima so se te osebe lažje soočale z VIZ sistemom oz. so na tak način, takrat in kasneje, lažje (pre)živele.

Samo ena oseba je svojo izkušnjo označila in opisala kot pozitivno. Ključno vlogo je pri tem odigralo osebje na šoli, saj je bilo tej osebi posebej naklonjeno in je bila v skladu s tem tudi deležna nekaterih privilegijev, ki so vključevali skupno preživljanje časa med odmori in zaupne pogovore.

Razlike med posameznimi izkušnjami so se pojavljale glede na različne okoliščine, kot so (ne)vidnost ali (ne)razkritost, spolni izraz, spol, spolna usmerjenost, kraj, starost in stopnja izobraževanja. Nerazkritost se je v naši raziskavi izkazala kot dejavnik, ki učinkuje na število vseh izkušenj, vezanih na spolno usmerjenost oz. spol, saj okolica ne ve, da je oseba del LGBT+ skupnosti in na njo v zvezi s tem ne reagira ali reagira redkeje:

Mogoče, ker sem se bal negativnih izkušenj, in če bi bil bolj pristen ali pa da bi jaz bil jaz z vsemi ... bi bilo več negativnih in tudi več pozitivnih; ker pa nisem šel na to, je bilo pa zelo nevtralnno. Za primerjavo je bil moj zdajšnji fant v srednji šoli odprt od začetka, je bil pa z vsemi in je imel dosti več negativnih in tudi dosti več pozitivnih [gej, med 25 in 25 let].

Nerazkritost seveda ne pomeni, da so osebe v šolskem prostoru popolnoma zaščitene. Kot smo že izpostavile_i, na šolajoče vplivajo različni predsodki, ki niso usmerjeni neposredno vanje, a so del socialnega okolja. Izkazalo se je še, da ni nujna razkritost osebe, da bi bila ta percipirana kot LGBT+ oseba in zato tarča nasilja ali drugih nepravilnosti oz. neenake obravnave. Glede na poročila oseb, ki so to same izkusile, in drugih, ki so to zaznale kot opazovalke, igrajo daleč najpomembnejšo vlogo spolni izraz osebe in stereotipi, vezani na vidno predstavitev posameznice_kove spolne identitete. Kadar oseba ne ustreza pričakovanjem družbe, vezanih na spolni izraz, je ta praviloma deležna več negativnih izkušenj.

Torej, tako kot sem že prej začela oz. sem malo nakazala v to smer, je verjetno odločilen moment v mojem življenju oz. tudi v tem, kakšne odnose sem imela v šoli, predvsem to, kako sem zgledala. Nekako nisem spadala v nobeno skupino [deklet ali dečkov] [nebinarna oseba, med 25 in 35 let].

Na razlikovanja v odnosu do LGBT+ oseb vpliva tudi njihov spol. Lezbijke in biseksualna dekleta so bila zaradi svoje spolne usmerjenosti seksualizirana, fetišizirana in označena za promiskuitetna. Geji in biseksualni fantje pa so pogosteje kot dekleta doživljali odzive gnusa in različne oblike nasilja.

Nikoli nisem razmišljala, da to, kar jaz čutim, da bi bilo ogabno ali naglušno. In tudi nikoli nisem zares od bližnjih ljudi v šoli dobila take povratne informacije, vsaj ne do mene (valjda so tega bolj deležni gej moški). Ampak nikoli pa, vedno je bil ta občutek, da nisi validen [biseksualna oseba, pod 25 let].

Biseksualne in nebinarne osebe so dodatno doživljale invalidacije še zato, ker jih ljudje niso mogli umestiti samo v eno izmed bolj poznanih binarnih kategorij (lezbijke–geji oz. dekleta–fantje), zato so bile deležne še dodatnih nerazumevanj ali sovražnosti. Razlike so se pojavljale tudi glede na kraj izobraževanja. Osebe se praviloma počutijo varneje za razkrivanje izven domačih krajev, saj jih denimo skrbi, da bi nesprejemanje njihove spolne usmerjenosti oz. identitete v lokalni skupnosti negativno vplivalo na njihovo družino:

Ker lahko vpliva nate, na tvojo družino. Moja mami recimo je imela svoj biznis, in če bi se preveč razvedelo ... [lezbijka, nad 35 let].

Dodatno se pogosteje razkrivajo in večinoma boljše počutijo v večjih/odprtih krajih in državah izven Slovenije. Pomemben dejavnik je tudi starost vključenih oseb. Starejše osebe, ki so se izobraževale v času, ko splet še ni bil v vsakdanji rabi in se o LGBT+ tematikah skorajda ni govorilo, na splošno omenjajo močnejše občutke nevidnosti ter posledično več zmedenosti in več frustracij glede (gradnje) lastne identitete v odnosu do spolne usmerjenosti oz. spola. To se delno spremeni, ko splet stopi v vsakdan mladih ljudi, čeprav osebe izpostavljajo, da ta prelomnica nima le pozitivnih posledic. Pravijo namreč, da so določene informacije res bolj dostopne, kar delno lajša občutke osamljenosti, na drugi strani pa opozarjajo na nasičenost informacij, ki zmedenost samo še povečujejo ter so v marsikaterem primeru nepreverjene in celo škodljive. Poleg tega se je po njihovem mnenju s širjenjem informacij povečala tudi prisotnost nasilja, zaradi česar bi težko ocenile_i, kdaj je bilo lažje iti skozi VIZ sistem kot LGBT+ oseba.

Ko sem jaz hodil v šolo, ni bilo toliko govora, ampak hkrati tudi ni bilo toliko sovražnosti [gej, med 25 in 35 let].

Zadnji dejavnik, ki vpliva na izkušnjo in smo ga zaznali med intervjuji, je stopnja izobraževanja. Kadar so intervjuvanke_ci primerjale_i stopnje, so izpostavljale_i pozitivnejše izkušnje med visokim in višješolskim izobraževanjem, kar pripisujejo večji odprtosti teh prostorov in zrelosti vrstnic_kov.

4.2 Dejavniki tveganja

Stereotipi in predsodki

V intervjujih so bili večkrat izpostavljeni stereotipi, na podlagi katerih se predvideva spolna usmerjenost posameznic_kov. Osebe s spolnimi izrazi, ki po normativnih pričakovanjih okolice ne sovpadajo s spolom, pripisanim ob rojstvu, so percipirane kot LGBT+. Te osebe so po mnenju nekaterih intervjuvank_cev pogosteje deležne nasilnih odzivov, pri čemer ni pomembno, ali je oseba dejansko LGBT+ ali storilke_ci to le predvidevajo, kar pomeni, da so tarče homofobnega in transfobnega nasilja lahko vse osebe nenormativnih spolnih izrazov, in ne le tiste, ki so razkrite kot LGBT+:

V srednji šoli ne [ni bil razkrit]. Sicer so me kar veliko zbadali, ker sem bil tko malenkost feminilen. Sicer sem poskušal čim bolj skrivat to feminilnost. /.../ Ker so itak vsi sumili, saj, kaj češ drugega, da je feminilen moški kot pa gej. Nisem pa javno govoril [transspolna ženska, nad 35 let].

Večina gejev feminiziranost razume kot dejavnik tveganja za razkritje, zato svoje vedenje prilagaja družbenim pričakovanjem glede moškega spola, s čimer se želijo izogniti nasilju. Tovrstno prikrivanje stigme zahteva ogromno previdnosti

in samocenzuriranja, zaradi česar ta miselni napor opisujejo kot izrazito utrujajoč. S podobnim razlogom nekateri geji in biseksualni moški delujejo samozaščitno ter se izogibajo osebam s pripisanim moškim spolom, ki bi bile lahko na podlagi stereotipov zaznane kot LGBT+:

Tudi z odporom, zato ker preprosto je to verjetno predstavljalo nek ..., če se bom preveč družil z njimi, bi lahko to predstavljalo nek rizik, da sam sebe razkrijem [gej, nad 35 let].

Ob tem marsikateri intervjuvanec poleg samozaščitnega elementa izraža tudi ponotranjeno homofobijo. Podobno velja za domnevno heteroseksualne fante, ki se v skrbi, da ne bi bili percipirani kot geji, izogibajo sošolcem, ki so geji ali so kot taki samo prepoznani. S tem se povezuje tudi ena izmed izjav v intervjuju z biseksualnim moškim, ki zaradi omenjenega označevanja in izogibanja drugih ni imel tesnih prijateljev moškega spola:

Zato tudi mogoče nikoli nisem imel moškega prijatelja. Da bi bil res najboljši prijatelj. Ker je bilo njemu neprijetno, ne meni. Neprijetno, da ga je folk videl kot ... se s pedri družil in gor dol [bi+ moški, pod 25 let].

Nekatere osebe so izrazile, da določeni stereotipi v njih vzbujajo jezo in sovraštvo, vendar se nanje ne odzivajo zaradi strahu, ob tem pa upajo, da bo na problematično izražanje opozoril nekdo drugi v šoli (npr. pedagoški kader).

Predsodki, ki imajo poleg posplošitev še negativno in čustveno konotacijo, se pojavljajo tako na strani vrstnic_ov kot tudi zaposlenih. Ena izmed vključenih oseb omenja, da je izražanje predsodkov dveh sošolcev naletelo na razumevanje zaposlenih in odobritev prošnje po zamenjavi razreda, ker so bile v razredu »samo punce in en gej«:

Potem sta pa dva šla v prvem letniku v drugi razred, ker sta rekla, da so razmere v razredu tako nevzdržne, ker je 30 punc in 1 peder. To je bila njuna razlaga, ki je šla čez! Ki je šla čez! Ko: »Ja, te bomo premestili. Ja, revček. Kako grozno« [bi+ moški, pod 25 let].

Več LGBT+ oseb omenja, da so predsodki izrazitejši, ko se nanašajo na transpolne ženske in cispolne gej oz. biseksualne moške. V teh primerih zaznavajo več odpora in gnusa.

Nasilje

Različne oblike nasilja, ki se pojavljajo v slovenskem VIZ sistemu v navezavi na izkušnje LGBT+, smo uvodoma že omenile_i (Sešek in Margon 2021), zato naših ugotovitev v zvezi s pojavnimi oblikami nasilja na tem mestu poglobljeno ne predstavljamo. Osredotočamo se predvsem na okoliščine in posledice nasilja ter odnos LGBT+ oseb do različnih oblik nasilja.

Analiza intervjujev kaže na prepoznano fizično, psihološko, spolno, spletno in medosebno nasilje. Nobena izmed oseb ni izpostavila, da bi se VIZ ustanove uspešno soočale s homofobnim in transfobnim nasiljem. Opisovale so primere poskusov odzivanja na homofobno nasilje, a so bili ti poskusi neuspešni, ker so nasilje obravnavali v kontekstih drugih oblik nasilja in pri tem prezrli predsodke do LGBT+ skupnosti, na katerih je temeljilo nasilje:

Kar me je tudi zelo prizadelo. Da osnovna šola, da si je zakrivala oči pred tem dvesto na uro. Dokler mami ni znorela, ni bilo nič. Pa še to je bil pristop, narejen v tako zgrešeni luči. /.../ Sploh ni bilo v tem smislu: »Spušajte ljudi, ki so drugačni od vas.« Ampak: »Ne biti na socialnih omrežjih in objavljati gluposti.« /.../ Da bi pa oni naredili karkoli o ozaveščanju, da ta diskriminacija in nastrojenost proti istospolnim osebam obstaja, ne, nič [bi+ moški, pod 25 let].

LGBT+ osebe so imele občutek, da je šola nasilje naslovila le iz strahu pred odzivom javnosti na storjeno nasilje in ga je po besedah enega izmed intervjuvancev želela čim prej »pomesti pod preprogo«. Več oseb ima negativne izkušnje z načini, kako je šola naslavljala nasilje. V najboljših primerih so bili ti poskusi neučinkoviti, v najslabših pa so situacijo celo zaostri. Zaradi tega so nekatere osebe po določenem številu poskusov vključevanja zaposlenih obupale nad to možnostjo:

Ker jaz nikoli nisem želel povedati, kaj se dogaja. Mislim med prvim in četrtim razredom sem še govoril. Potem ko sem prišel v to okolje in videl, kakšna je situacija [npr. povedal učiteljici, ki se na nasilje ni odzvala], potem pa nisem [gej, pod 25 let].

Poleg navedenega LGBT+ osebe nasilja niso prijavile: 1) zaradi prepričanja, da povzročajo težave pedagoškemu kadru; 2) da ne bi izgubile ugleda pridne_ga učenke_ca; 3) zaradi prepričanja, da naslavljanje nasilja učiteljicam_jem predstavlja breme; in 4) zaradi strahu pred razkritjem.

V analizi odgovorov je mogoče zaznati, da osebe nasilja ne prepoznavajo kot takšnega in da zmanjšujejo pomen nasilnih incidentov (oboje še posebej velja za tiste oblike nasilja, ki niso usmerjene neposredno na telo), čeprav ob tem opisujejo resne negativne posledice. Izkušnja enega izmed intervjuvancev vključuje različne oblike nasilja (psihološko, verbalno, spolno, medosebno, spletno), čeprav sam teh dejanj ni poimenoval z izrazom nasilje, a je hkrati poudaril, da so ga ta dejanja tako močno prizadela, da je razmišljal o samomoru. K temu je dodal, da nasilja nikoli ni doživel, saj nikoli ni bil tepen, kar kaže na zoženo razumevanje nasilja, ki je zvedeno zgolj na fizično raven:

Nasilja pa ni bilo nikoli. Da bi jih jaz fasal [bi+ moški, pod 25 let].

Večina oseb poroča, da so bili izvajalci nasilja moškega spola. Ob tem sta dve posebej izpostavili, da je nasilje najpogosteje izvajala skupina fantov in da je nasilništvo zviševalo socialni status posameznika v medvrstniški skupini. Eden izmed njih je še poudarja, da so se fanti iz nasilne skupine v situacijah, ko drugi vrstniki niso bili prisotni, do njega vedli prijazno:

Vsi, ki so imeli nek lowkey problem z mano, ena na ena so bili vsi v redu. /.../ Sploh pri fantih je to ultra vidno. /.../ V družbi pa ne obstajam oz. sem takoj z neko negativno, neka vreča za boksanje za tvojo nesigurnost samega vase [bi+ moški, pod 25 let].

Ob tem je več oseb izpostavilo predvidevanje, da so nekateri nasilneži, s katerimi so bile v stiku v času svojega izobraževanja, zaradi zanikanja in zavračanja lastne LGBT+ identitete v obdobju šolanja izvajali nasilje nad drugimi LGBT+ osebami:

In predvidevam, da je bil to ful velik faktor, ta ponotranjena homofobija. Da se nista niti sama sebi razkrila [bi+ ženska, med 25 in 35 let].

Osebe, ki imajo izkušnjo z menjavo VIZ institucij, omenjajo, da so se manj varno počutile v ustanovah, v katerih so prisotni raznoliki predsodki (tudi do drugih stigmatiziranih družbenih skupin).

Kot smo že izpostavile_i, negativnih posledic nima le nasilje, ki ga osebe doživijo neposredno. Na občutek varnosti negativno vplivajo tudi različne sovražnosti, usmerjene v druge družbene skupine, in dogodki, ko so bile LGBT+ osebe le priča homofobnemu ali transfobnemu nasilju ali so za tovrstno nasilje samo slišale. Eden izmed intervjuvancev opiše tudi težke občutke, ko je homofobno nasilje nad sošolcem samo opazoval, zaradi strahu pred neželenim razkritjem in posledično nasiljem pa se zanj ni mogel postaviti:

Take stvari me potem ful jezijo. Me frustrirajo, ko se nisem postavil za koga. /.../ Sem bil ful jezen in ful žalosten obenem. Ker kao, a veš, ful mi je bed, pa ne privoščim mu, pa ful bi rad nekaj naredil, pa spet ne smeš preveč, ker drugače se bom jaz razkrinkal. Tak nek stres sem, to se spomnim, da mi je bilo ful bed [gej, nad 35 let].

Brezdomnost

Ena od oseb je posebej izpostavila tudi neučinkovitost VIZ ustanove, da bi naslovila brezdomnost, s katero se je soočila zaradi družinskega okolja, ki ni bilo varno. Svoje izobraževanje je tudi predčasno zaključila, saj se je morala začeti preživljati sama in s strani izobraževalnega sistema ni dobila ustrezne pomoči.

Šola mi sploh ni pomagala. Jaz se tega spomnim kot zelo slabo izkušnjo, kar se tiče [srednje šole, ki jo je obiskoval_a]. /.../. Šola ni naredila

ničesar. Kar so naredili, da ko sem dala prošnjo, so mi jo odobrili (tisto s šolnino). Kar je bil korak v pravo smer, ampak mi ni zares pomagal. /.../ Jaz vem, da kar se tiče te situacija doma. Velik ljudi, velik institucij sem prosila za pomoč, ampak nikjer nisem dobila pomoči. Je bilo zelo tako na nivoju, da mi ne morejo pomagati, zato ker sem mladoletna. /.../ In nihče me ni takrat zaščitil in dokler nisem sama sebe zaščitila in spravila iz tega okolja. In šola, sprašujem se, kaj bi zares lahko naredila [nebinarna oseba, med 25 in 35 let].

Nevidnost

Različni vidiki nevidnosti in pomanjkanje spoštljive reprezentacije se pojavljajo kot negativni elementi v odgovorih pri skoraj vseh vključenih osebah. V okviru šolskih aktivnosti se LGBT+ tematik tako večinoma ni naslavljalo ali omenjalo, medtem ko so bile homofobne žaljivke del njihovega vsakdana. Ena izmed intervjuvank v povezavi s tem posebej izpostavi, da se je prek tišine, ki je vladala v VIZ sistemu, »učila homofobije«. V primerih omenjanja LGBT+ tematik v okviru šole so jih naslavljali_e z negativno konotacijo, ekscentrično, v povezavi z boleznimi ali izključno s spolnostjo.

Bi rekla, da je najbolj negativna stvar to, da se je 18 let mojega šolanja konstantno izpostavljalo, učilo na isti način po predvidevanju »Vsi učenci in učenke ste strejt in si želite prihodnost – kariera, družina, otroci, upokojitev, smrt«. /.../. Da se to toliko časa dogaja. To ti sigurno naredi ful škode na možganih. /.../. In maš to ponotranjeno zadevo [homofobijo], ker se moraš potem sam od sebe naučit, znebit in odučiti, zato da si lahko srečen [lezbijka, med 25 in 35 let].

Tišina strokovnega kadra je tudi eden izmed razlogov, da osebe niso poiskale podpore, saj preprosto niso vedele, na koga izmed odraslih se je varno obrniti. Opisane negativne dejavnike osebe povezujejo z različnimi vplivi na njihovo življenje, kar se kaže kot nezaupanje v sistem, v prisilni menjavi šole, negativnih vplivih na dosežke pri ocenjevanju, izostajanju od pouka, zlorabah alkohola, ponotranjeni homofobiji, pričakovanih o zavrnitvah tudi kasneje v življenju, spolni disforiji⁶, kreptivi strahu pred razkritjem, osamljenosti, nizki samopodobi, posttravmatskih elementih, potlačitvah spominov, anksioznosti, paničnih napadov, depresiji, samomorilnosti in o samopoškodovanju.

6. Spolna disforija je občutek nelagodja, ki ga transosebe doživljajo kot posledico neskladja med svojim notranjim doživljanjem spola in zunanjimi pričakovanji okolice glede spola, spolnih vlog, spolnega izraza, vedenja itn. (Brill in Pepper 2022).

4.3 Varovalni dejavniki

Institucija in zaposlene_i

Intervjuji kažejo na to, da VIZ institucije z izjemo ene fakultete nimajo implementiranih nikakršnih sistemskih mehanizmov, ki bi naslavljali predhodno opisane dejavnike tveganja v navezavi na spol in spolno usmerjenost. Kljub temu so LGBT+ osebe izpostavile ključno vlogo posameznih zaposlenih, ki so znotraj cis-heteronormativnih⁷ institucij na različne načine delovali varovalno ali pa vsaj pozitivno. V intervjujih so pogosto kot pozitivne izpostavljene omembe LGBT+ tematik in LGBT+ znanstvenic_kov ali umetnic_kov ter vključevanje primerov, ki so povezani z LGBT+ skupnostjo. Varovalno je delovalo strokovno osebje, ki je odkrito izražalo podporo LGBT+ skupnosti na različne načine (z jasnim in javnim opredeljevanjem do LGBT+ tematik, zastavicami, značkami itn.). Osebe namreč poročajo, da so zelo previdne in pozorne na znake, ki omogočajo varno razkrivanje:

Prvi, ki je odprl to temo in je pokazal interes za to. Prek tega sem prepoznala, da je varno mu povedat [lezbijka, med 25 in 35 let].

Ob tem se je pokazalo, da ima večji varovalni učinek, ko podporo javno izražajo individualne_i zaposlene_i, ki so glede na to potem velikokrat prepoznane_i kot varne osebe, na katere se je v stiski mogoče obrniti. Ena izmed udeleženk denimo manjši pomen pripisuje zastavicam, ki so se pojavljale po fakulteti in za katere se ni eksplicitno vedelo, kdo jih je postavil. To jo je sicer razveselilo, ni pa posebej prispevalo k njenemu boljšemu počutju na visokošolski ustanovi. Nekatere osebe so posebej izpostavile, da so imele nekoliko boljši občutek, ker so se izobraževale v ustanovah, ki so bile percipirane kot »odprte«. Pri tem veliko vlogo igra odprtost do vseh družbenih skupin z marginaliziranimi socialnimi konteksti, in ne zgolj do LGBT+ skupnosti:

Kako so govorili o tem, mogoče ne ravno o istospolno usmerjenih, ampak recimo o drugih narodnostih, kulturah, veroizpovedih, drugih osebnih okoliščinah [lezbijka, med 25 in 35 let].

LGBT+ osebe, ki so to omenjale, so največji pomen za znosnejšo vzgojno-izobraževalno izkušnjo in tudi kasnejše življenje pripisale pristnemu in toplemu odnosu z določeno_im učiteljico_em. Eden izmed intervjuvancev je posebej poudaril, da mu je validacija s strani učiteljice, ki jo je spoštoval, veliko pomeni-

7. Skovanka, ki združuje izraza cisnormativnost in heteronormativnost. Gre za družbeni predpostavki, ki privilegirata cisspolne in heteroseksualne osebe ter temeljita na pričakovanju oz. prepričanju, da so vse osebe cisspolne in heteroseksualne ter naravne oz. večvredne (McNabb 2020).

la. Ko se ji je razkril v eseju, mu je v odgovor napisala dve strani dolgo pismo, ki ga še vedno hrani. Od takrat se počuti manj obremenjenega glede potencialnih zavrnitev:

In mi je to tudi odprlo pot za naprej, da sem se tudi s tistimi, s katerimi sem se res razumel in so mi več pomenili, da sem se nekako sprostil in se nisem več ukvarjal s tem, kaj bo kdo rekel in a bo kdo sprejel ali ne [gej, med 25 in 35 let].

Kot smo že opisovale_i v okviru splošnih izkušenj, je edina oseba, ki svojo izkušnjo opisuje kot predvsem pozitivno, razlog za to pripisala ravno tesnemu odnosu z učitelji_cami, ki so ji dajali_e občutek varnosti, sprejetosti in motiviranosti za delo. Občutek varnosti, ki ga daje fizična prisotnost zaposlenih, opisuje še en intervjuvanec. V njegovem primeru zaposleni sicer niso zavestno oz. namenoma dajali občutka varnosti, vendar je učenec njihovo fizično prisotnost vseeno izkoristil za izogibanje nasilju. V situacijah, ko je nasilje pričakoval, se je namreč ves čas gibal blizu učiteljice:

Veš, kaj sem delal? Pri kemiji me je bilo vedno zelo strah. /.../ In mene je bilo najbolj strah it takrat. In sem vedno čakal. Zraven učiteljice sem hodil. Ja, nisem mogel [gej, pod 25 let].

Kot pozitivne izkušnje so izpostavile_i tudi zaposlene, ki so 1) se aktivno zoperstavljale_i homofobiji oz. transfobiji; 2) spoštovale_i zaimke; 3) bile same_i (domnevno) LGBT+ ali 4) so živele_i življenje, ki tradicionalno ni razumljeno kot normativno oz. niso bile_i videti, kot bi od njih pričakovala družba glede na spol, ki jim je bil pripisan ob rojstvu. Ena izmed oseb je slednje posebej izpostavila kot pozitivno, saj je sicer ves čas dobivala informacije s strani družbe, da je s tem, kako je videti, nekaj narobe:

Po moje mi je to kar koristilo. To je bilo po moje dobro. Kao, da sem imela nekoga, ki zglada tako kot ne čist kot jaz, ampak daje validnost temu spolnemu izrazu [nebinarna oseba, med 25 in 35 let].

Medvrstniški odnosi

Medvrstniški odnosi so socialno okolje, v katerem LGBT+ osebe doživijo največ sovražnosti in nasilja, a obenem tudi največ podpore. Ta jim veliko pomeni in v marsikaterem primeru zmanjšuje vplive sovražnosti, ki jo sicer doživljajo. Več LGBT+ oseb kot pomemben varovalni dejavnik navaja možnost varnega razkritja v razredu oz. pozitiven odziv sošolk_cev, ki se jim oseba odloči razkriti. Ob tem izpostavljajo občutke sprejetosti, veselja in olajšanja:

Počutil sem se sprejetega. Da me je cel razred sprejel. Mojo seksualnost in to je to. Mi je res veliko pomenilo. Tudi prav mami sem povedal: »Vaaau!«

Čisto nov svet. Prav »Vau, kar vsi vejo zame in nič jim ni sporno! Kaaaj?! Vau! To je to, kar si želim!« /.../ Sprejetost čutiš. Po tem sem jaz hrepenel celo svojo življenje in je res fajn občutek [gej, pod 25 let].

In se mi je nekako odvalil dosti velik kamen od srca [gej, med 25 in 35 let].

V kontekstu razkrivanja v medvrstniški skupini se je družba vrstnic glede na izkušnje intervjuvank_cev izkazala za varnejšo, zaradi česar se znotraj teh tudi pogosteje razkrivajo. Poleg naštetega pa jim podpore predstavljajo tudi LGBT+ sovrstnice_ki, s katerimi si delijo podobne izkušnje, zaradi česar si želijo, da bi bilo v VIZ institucijah več razkritih LGBT+ oseb. Večje število intervjuvank_cev je izpostavilo, da so vrstnice_ki lahko zelo vsiljive_i z osebnimi vprašanji o njihovi spolni usmerjenosti ali identiteti, kar LGBT+ mladim predstavlja stisko, saj jih sili v razkritje, na katerega niso pripravljene_i, oz. jih postavi v situacijo, ko morajo zanikati del svoje identitete. V tem kontekstu eden izmed njih izpostavlja, da je v razredu cenil, kako so sošolke_ci spoštovale_i njegovo zasebnost in so ga v istem slogu tudi ščitile_i pred vsiljivostjo drugih učenk_cev. LGBT+ osebe neželena razkritja sicer opisujejo kot izrazito negativno do travmatično:

*Mislim, da ni hujšega, kot da te nekdo razkrije, ko nisi pripravljen. /.../
Če nisi psihično dovolj močen, da preneseš vse to, kar se ti potem vsuje [lezbijka, nad 25 let].*

5 Razprava in sklep

Stereotipi sami po sebi ne predstavljajo nujno neposrednega tveganja za pojave nasilja, vendar intervjuji kažejo, da se v marsikaterem primeru lahko povezujejo s predsodki in s tem predstavljajo podlago za nasilje. Osebe so namreč na podlagi stereotipov o domnevnem videzu LGBT+ oseb prepoznane kot del te skupnosti in zato pogoste tarča nasilja. Povezavo med spolnim izrazom in nasiljem natančneje predstavljamo v nadaljevanju. Glede na predstavljene rezultate imajo predsodki ključno vlogo pri negativnih izkušnjah v VIZ pri LGBT+ osebah. Negativni vplivi predsodkov namreč presegajo izključno raven neposrednega delovanja, saj po pripovedih vključenih oseb vplivajo na občutke strahu, samovrednotenja in stresa, kljub temu da posamezna oseba v določenem kontekstu ni (bila) neposredna tarča predsodkov. Dovolj je zavedanje, da se v njeni okolici dogajajo sovražnosti na podlagi spola in spolne usmerjenosti. To lahko med drugim povežemo s teorijo o manjšinskem stresu, ki je socialno določen, presega individualno pogojeno situiranost in trajen – tako kot so za življenje LGBT+ oseb trajna družbena in zgodovinska neravnovesja moči (Meyer 2013). Izhajajoč iz tega bi bilo mogoče predpostavljati, da so za učinkovito

zagotavljanje varnega in spoštljivega okolja za LGBT+ učenke_ce potrebne celostne strategije, ki v najboljšem primeru vključujejo tudi lokalno okolje. Obenem morajo biti te strategije celovite tudi v kontekstu naslavljanja sovraštva na podlagi raznolikih osebnih okoliščin. S tem se povezuje tudi eden od poudarkov udeleženi v raziskavi, in sicer da varnost okolja ni ocenjena le glede odnosa do LGBT+ skupnosti, temveč tudi glede odnosa okolice do drugih zgodovinsko marginaliziranih skupin.

Za dve osebi je bila VIZ izkušnja izrazito travmatična, saj sta v času osnovnošolskega in srednješolskega izobraževanja ter v enem izmed primerov bivanja v stanovanjski skupini doživljali kontinuirano vrstniško nasilje, ki ga VIZ institucije večinoma niso naslavljal oz. so bile v redkih poskusih intervencij neuspešne ali celo škodljive. Poleg medvrstniškega nasilja sta bili obe osebi tudi tarča nasilja in sovraštva zaposlenih v različnih institucijah, kar je pomembno prispevalo k agregirani viktimiziranosti. Če uporabimo njune besede, je prva npr. izpostavila, da jo je VIZ sistem silil k temu, da je »bežala«, druga pa, da »na koncu nima od izobraževanja nič drugega kot samomorilnost«. V okviru posledic vzgojno-izobraževalne izkušnje obe osebi omenjata podoživljanje travmatskih dogodkov, izrazite občutke stresa v situacijah, podobnih travmatičnemu dogodku, izogibanje določenim prostorom in ljudem ter avtodestruktivno vedenje, pri čemer je bila ena od oseb v času intervjuja v uradnem postopku diagnosticiranja posttravmatske stresne motnje. V navezavi na travmatske dogodke in avtoagresijo sta obe osebi pomoč neuspešno iskali tako znotraj VIZ sistema kot tudi izven, in sicer pri strokovnjakinjah_ih za duševno zdravje. Tudi pri slednjih sta doživeli homofobijo in transfobijo ter nepoznavanje LGBT+ področja, zaradi česar nista dobili potrebovane pomoči. Glede na poročila intervjuvank_cev in nekatere druge raziskave (Magić 2011; Koletnik 2019) so strokovnjaki_nje, ki delujejo v okviru VIZ, predstavljeni_e kot večinoma nekompetentni_e za naslavljanje izzivov, povezanih z LGBT+ področjem, kar bi lahko napeljevalo na pomanjkljivo izobraževanje in usposabljanje tega kadra v povezavi s tem področjem. Na eni strani pedagoški programi (tako za pridobitev formalne pedagoške izobrazbe kot za namen usposabljanja in izpopolnjevanja) ne vsebujejo zadostnih vsebin, ki bi obravnavale LGBT+ tematike v okviru različnih predmetnih področij, na drugi strani pa sistem vzgoje in izobraževanja ni odvisen zgolj od pedagoškega dela in izobrazbe učiteljev. Šola ni zgolj preprosta preslikava družbene realnosti (kot na to opozarja Milner, 1992). Za razumevanje razlogov za zgoraj predstavljene rezultate o nekompetentnosti pedagoškega kadra bi morale_i upoštevati tudi druge dejavnike cis-heteronormativnega družbenega sistema, katerega del je tudi šolski sistem. Ena izmed možnih kratkoročnih rešitev je vključevanje LGBT+

nevladnih organizacij⁸, ki že ponujajo različna izobraževanja in podporo VIZ ustanovam v situacijah, ki zadevajo spol in spolno usmerjenost. Dolgoročno pa bi morali v izobraževanje in usposabljanje učiteljskega kadra vnesti vsebine, ki pokrivajo LGBT+ področje, kot tudi nasloviti cis-heteronormativni okvir, iz katerega izhajajo kurikularne vsebine.

Le v enem izmed intervjujev je bilo mogoče zaznati pozitivne izkušnje. To je bil primer osebe, ki je bila deležna posebne naklonjenosti zaposlenih na šoli, s katerimi je tudi preživljala večino odmorov. Glede na to, da se ogromen delež negativnih izkušenj dogaja med odmori v medvrstniških skupinah, bi lahko predvidevale_i, da je odnos med strokovnimi delavkami_ci in intervjuvanko_cem deloval zaščitno ter prispeval k temu, da se oseba v šoli ni počutila le (razmera) varno, temveč tudi dokaj sprejeto. Primer torej kaže na to, da ima lahko šolsko osebje izredno velik vpliv na izkušnje LGBT+ oseb. Kljub temu je treba poudariti, da gre v tem primeru za naključen splet dveh okoliščin: a) oseba si je želela postati pedagog_inja, zaradi česar ji je odnos z učitelji_cami veliko pomenil, in b) naklonjeno osebje, ki je bilo odprto za tesnejši odnos z učenko_cem. V tem primeru pozitivna izkušnja ni odraz mehanizmov, ki bi jih institucija implementirala za varnejšo in spoštljivejšo vzgojo in izobraževanje LGBT+ oseb, temveč je splet ugodnih okoliščin in razpoložljivih strokovnih delavk_cev. Poleg tega izkušnja odraža predvsem odsotnost nasilja in nepravilnosti, ne pa tudi možnost razkritega življenja kot LGBT+ oseba (oseba se je razkrila samo redkim posameznicam_kom znotraj srednje šole), zdravih medvrstniških odnosov in oblik dela, ki bi resnično delovale varovalno ter bi zagotavljale celostno in spoštljivo obravnavo v vseh socialnih kontekstih šolskega prostora.

Nenormativni spolni izraz se je v naši raziskavi izkazal za enega največjih dejavnikov tveganja za raznovrstne negativne izkušnje znotraj VIZ sistema. Na podlagi stereotipov, da so lezbijke maskulinoga spolnega izraza in geji feminilnega, so osebe, ki ustrezajo tem stereotipom, percipirane kot LGBT+ in zato tarča nasilja. V uvodu že izpostavljena raziskava Klemmer in dr. (2021) kaže na to, da osebe z nenormativnimi spolnimi izrazi zaradi varnostnih razlogov pogosteje izostajajo od pouka in poročajo o več nasilja vseh vrst kot pa njihove_i vrstnice_ki, katerih spolni izraz glede na družbena pričakovanja sovпада s spolom, pripisanim ob rojstvu. LGBT+ osebe se tega procesa stereotipizacije in posledic zavedajo, zaradi česar nekatere izmed njih neprestano upravljajo z vtisi, da bi bile percipirane kot CH in bi se na tak način izognile potencialnemu nasilju. Prikrivanje stigme ima mnoge negativne vplive na posameznice_ke (Pachankis

8. Npr. Društvo informacijski center Legebitra in Društvo Parada ponosa, ki se med drugim posebej usmerjata v delo z VIZ ustanovami.

in dr. 2020), zaradi česar izpostavljamo potrebo po VIZ okolju, v katerem bi se LGBT+ osebe upravičeno počutile varne za razkritje. Tudi heteroseksualne_i in cispolne_i vrstnice_ki se zavedajo, da biti LGBT+ pomeni veliko tveganje za doživljanje nasilja. Zato se nekatere osebe, predvsem fanti, izogibajo druženju z vrstniki, za katere se sumi, da so geji, in nad njimi celo izvajajo nasilje z namenom dokazovanja svoje heteroseksualnosti. V tem primeru nasilje izhaja iz strahu pred nasiljem, kar ponovno kaže na to, kako pomembno je, da se tudi na videz neškodljive stereotipe ustrezno naslavlja, saj predstavljajo ključno podlago za predsodke in pojave nasilja.

Glede na našo raziskavo je značilna izkušnja za LGBT+ osebe kombinacija sovražstva in nevidnosti. Na eni strani LGBT+ učenke_ci doživljajo različne oblike sovražnosti, kot je denimo nasilje, oz. jih je nasilja na podlagi spola in spolne usmerjenosti upravičeno strah. Na drugi strani pa v VIZ sistemu vlada vsesplošna nevidnost LGBT+ tematik oz. so te, kadar že, najpogosteje predstavljene v kontekstih ekscentričnosti oz. v navezavi na spolnost, boleznin ali duševne motnje. Nekateri osebe omenjajo, da je zaradi navedenih razlogov ravno vzgojno-izobraževalni kontekst prostor, v katerem so se priučile homofobije do same sebe, kasneje pa so se je morale same odučiti. Učenke_ci v VIZ ustanovah preživijo večino svoje mladosti, hkrati pa je to okolje, iz katerega se brez posledic ne morejo preprosto umakniti ali ga brez večjih težav zamenjati, zato upravičeno lahko pričakujemo, da ti vsakodnevni, neizogibni heteronormativni in cishnormativni elementi vplivajo na njihovo življenje.

Med analizo intervjujev smo zaznale_i trend nizke senzibilnosti za prepoznavanje nasilja, zmanjševanja njegovega pomena, ki ni usmerjeno v telo, ter zmanjševanje pomena osebnih in tujih izkušenj z nasiljem na splošno. Na podlagi širšega konteksta intervjujev vidimo dve možni razlagi za tovrstno banaliziranje nasilja. Prva je možnost, da VIZ ustanove premalo osveščajo o medvrstniškem nasilju na splošno in ga tudi prereditko naslavljaajo, zaradi česar ga učenke_ci sprejemajo kot normalni element vsakdanjega življenja v šoli ter se z njegovimi posledicami soočajo individualno in nereflektirano. Drugi potencialni razlog, ki ga je bilo mogoče zaznati med opravljanjem intervjujev, pa je, da LGBT+ osebe zavračajo vlogo žrtve. Če bi osebe priznale, da nasilje doživljajo oz. jih je prizadelo, bi to po njihovi presoji pomenilo priznanje, da so žrtve, česar pa ne želijo. Obstoje te možnosti za socialno-pedagoške obravnave medvrstniškega nasilja pomeni, da niso vse osebe z ranljivimi socialnimi konteksti tudi nujno ranljive in kot take ne želijo biti obravnavane. Marsikatera oseba je razvila visoko stopnjo rezilientnosti, zaradi česar je pomembno, da strokovne_i delavke_ci LGBT+ osebe ne postavljajo avtomatično v vlogo žrtve, temveč intervencije prilagajajo individualnim okoliščinam primera in vpletenih oseb.

V okviru varovalnih dejavnikov se je kot ključna izkazala socialna podpora, in sicer vrstnic_kov in zaposlenih. Glede na intervjuje imata obe skupini velike potencialne za vzpostavitev varnejših vzgojno-izobraževalnih okolij, kar kaže na to, da kljub kritičnemu primanjkljaju sistemskih rešitev obstajajo načini, kako lahko v razmeroma kratkem času s krepitvijo zavezniških kompetenc obeh skupin postane VIZ prostor varnejši in spoštljivejši kraj za LGBT+ učenke_ce. Raziskava Sešek in Margon (2021) je pokazala, da LGBT+ dijaki_nje, ki imajo pozitivne izkušnje s šolskim osebjem v navezavi na LGBT+ vsebine, pogosteje omenjajo občutke sprejetosti med vrstnicami_ki in pripadnosti šoli, redkejšo občutke strahu zaradi njihovega spolnega izraza in spolne usmerjenosti ter redkejšo izostajanje od pouka zaradi odsotnosti občutka varnosti v VIZ ustanovi. Kljub temu je treba izpostaviti, da šolsko osebje ni dovolj pogosto prepoznano kot vir podpore (Koletnik 2019; Sešek in Margon 2021) in da je njihova usposobljenost – glede na zadnjo raziskavo Magić (2012) – nezadostna. To pomeni, da je treba v dolgoročne razvojne strategije vključiti izobraževanje šolskega osebja. Prav tako bi bilo treba nasloviti heteronormativnost in cisnormativnost VIZ prostorov, ki bi jih bilo smiselno začeti strateško spreminjati.

SUMMARY

Research shows that the educational environment is one of the less safe places for LGBT+ youth since sources of support there are sporadic and largely limited to support from friends and individual school professionals. The presented qualitative study complements data from existing quantitative studies and sheds light on new aspects of LGBT+ educational experiences in Slovenia. Included in the study were 27 LGBT+ individuals from Slovenia. The described experiences refer to the period of education in primary and secondary school, residential care institutions and higher education. The data were processed using qualitative content analysis, which revealed that the most characteristic experience entails a combination of hostility and invisibility. Prejudice, whose negative impact is more than simply direct, triggers feelings of anxiety, self-deprecation and stress, even if the person was not the direct target of prejudice in a given context. It is enough for individuals to be aware that hostilities based on gender and sexual orientation are taking place in their environment. This can, among other things, be related to the theory of minority stress, a form of psychosocial stress that stems from the marginalised context and is fundamentally different from the traditional forms of stress typically experienced by all people (Meyer 2013).

Only one of the interviews could be seen as conveying a positive experience. This involved a person who had received special affection from the school staff,

with whom they spent most of their breaks. Considering that the majority of negative experiences occur during breaks in peer groups, we can assume that the professional staff–interviewee relationship was protective. In addition, the relationship had contributed to them feeling relatively safe at school and fairly accepted. The case shows that school staff can have a tremendous impact on the experiences of LGBT+ individuals. Nevertheless, it should be noted that this case is a fortuitous combination of two circumstances: a) a person who wanted to become a teacher and for whom their relationship with teachers meant a lot; and on the other hand b) sympathetic staff members who were open to a closer relationship with the student. This means it is important to note that the positive experience in this case does not reflect mechanisms that the institution had put in place to provide a safer and more respectful education for LGBT+ individuals. Instead, it reflects a combination of favourable circumstances and available professional staff. Further, the experience chiefly reflects the absence of violence and injustice, but not the opportunity to come out as an LGBT+ person, for healthy peer relationships, and forms of work that would truly serve as protection and ensure holistic and respectful treatment in all social contexts of the school space.

Non-normative gender expression emerged as one of the greatest risk factors for various negative experiences in the education system. Due to stereotypes that lesbians have a masculine gender expression and gay men have a feminine gender expression, people who conform to these stereotypes are perceived as LGBT+ and therefore targets of violence. Research shows that people with non-normative gender expression are more likely to skip class for safety reasons and report more violence of all kinds than their peers whose gender expression matches the gender assigned at birth according to societal expectations. LGBT+ individuals are aware of this process of stereotyping and its consequences, which is why some are constantly careful to be perceived as heterosexual and cisgender in order to avoid potential violence.

As already highlighted, according to our study the characteristic experience for LGBT+ people is a combination of hatred and invisibility. On one hand, LGBT+ students experience various forms of hostility, such as violence, or have a legitimate fear of violence based on their gender and sexual orientation. On the other hand, LGBT+ issues are generally invisible in the education system or are presented, if at all, only in the contexts of eccentricity or sexuality, illness, or mental disorders.

We noticed a distinct attitude to violence, that is, a tendency toward low sensitivity to recognising violence, a decreasing of the importance of violence that is not physical, and a decreasing of the importance of one's own and others' experiences of violence generally. Based on the broader context of the

interviews, we see two possible explanations for such trivialising of violence. The first is the possibility that educational institutions are not sufficiently aware of peer violence in general and address it too infrequently, leading students to accept it as a normal element of everyday school life. Another possible reason identified in the interviews is that some LGBT+ individuals refuse to play the role of a victim.

In terms of protective factors, social support, especially from peers and individual staff, proved to be crucial.

Literatura

- Amodeo, Anna L., Esposito, Camilla, Esposito, Concetta, in Bacchini, Dario (2020): Sexual Minority Status, Anxiety–Depression, and Academic Outcomes: The Role of Campus Climate Perceptions among Italian Higher Education Students. *Behavioral Sciences*, 10 (12): 179–193.
- Ancheta, April J., Bruzzese, Jean-Marie, in Hughes, Tonda L. (2021): The impact of positive school climate on suicidality and mental health among LGBTQ adolescents: A systematic review. *The Journal of School Nursing*, 37 (2): 75–86.
- Baams, Laura, Dubas, Judith S., in Van Aken, Marcel (2017): Comprehensive sexuality education as a longitudinal predictor of LGBTQ name-calling and perceived willingness to intervene in school. *Journal of Youth and Adolescence*, 46: 931–942.
- Brill, Stephanie, in Pepper, Rachel (2022): *The transgender child: s handbook for families and professionals*. New Jersey: Cleis Press.
- Day, Jack K., Fish, Jessica N., Grossman, Arnold H., in Russell, Stephen T. (2020): Gay-straight alliances, inclusive policy, and school climate: LGBTQ youths' experiences of social support and bullying. *Journal of Research on Adolescence*, 30 (S2): 418–430.
- Denny, Simon, in dr. (2016): The association between supportive high school environments and depressive symptoms and suicidality among sexual minority students. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 45 (3): 248–261.
- Earnshaw, Valerie A., in dr. (2020): LGBTQ bullying: A qualitative investigation of student and school health professional perspectives. *Journal of LGBT Youth*, 17 (3): 280–297.
- Eisenberg, Marla E., McMorris, Barbara J., Gower, Amy L., in Chatterjee, Debanjana (2016): Bullying victimization and emotional distress: is there strength in numbers for vulnerable youth? *Journal of Psychosomatic Research*, 86: 13–19.
- Feinstein, Brian A., Goldfried, Marvin R., in Davila, Joanne (2012): The relationship between experiences of discrimination and mental health among lesbians and gay men: An examination of internalized homonegativity and rejection sensitivity as potential mechanisms. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 80 (5): 917–927.
- Ferbežar, Nika, in Gavriloski, Marko (2023): Rezilientnost LGBTQ+ mladih v okviru vzgoje in izobraževanja: integrativni pregled literature. *Teorija in praksa*, 60 (1): 151–169.

- Ferbežar, Nika, in Gavriloski Tretjak, Marko (2023): Manjšinski stres LGBTQ+ mladih v okviru vzgoje in izobraževanja: integrativni pregled literature. *Psihološka obzorja / Horizons of Psychology*, 32: 94–107. DOI: <https://doi.org/10.20419/2023.32.577>.
- Ferbežar, Nika, Marovič, Mateja, in Gavriloski, Marko (2021): Vzgojno-izobraževalne ustanove in izzivi mladih LGBTQIA+ oseb med pandemijo covida-19. *Sodobna pedagogika*, 72 =138 (š): 188–202.
- Gower, Amy L., in dr. (2018): School practices to foster LGBT-supportive climate: Associations with adolescent bullying involvement. *Prevention Science*, 19: 813–821.
- Hall, William J. (2018): Psychosocial risk and protective factors for depression among lesbian, gay, bisexual, and queer youth: A systematic review. *Journal of Homosexuality*, 65 (3): 263–316.
- Hill, Craig A., in Gunderson, Christopher J. (2015): Resilience of lesbian, gay, and bisexual individuals in relation to social environment, personal characteristics, and emotion regulation strategies. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 2 (3): 232–252.
- Hinds, Zig, Herbitter, Cara, Bryant, William T., Newberger, Noam G., in Livingston, Nicholas A. (2022): Hazardous substance use among sexual and gender minority adults: A deeper look into distal minority stressors. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 1–9.
- Hobaica, Steven, Schofield, Kyle, in Kwon, Paul (2019): »Here's your anatomy... good luck«: transgender individuals in cisnormative sex education. *American Journal of Sexuality Education*, 14 (3): 358–387.
- Horton, Cal (2022): Gender minority stress in education: Protecting trans children's mental health in UK schools. *International Journal of Transgender Health*: 1–17.
- Jadva, Vasanti, Guasp, April, Bradlow, Josh H., Bower-Brown, Susie, in Foley, Shane (2021): Predictors of self-harm and suicide in LGBT youth: The role of gender, socio-economic status, bullying and school experience. *Journal of Public Health*, 45 (1): 102–108.
- Johns, Michelle M., in dr. (2021): Minority stress, coping, and transgender youth in schools—results from the resilience and transgender youth study. *Journal of School Health*, 91 (11): 883–893.
- Kahle, Lindsey (2017): Are sexual minorities more at risk? Bullying victimization among lesbian, gay, bisexual, and questioning youth. *Journal of Interpersonal Violence*, 00 (0): 1–19.
- Klemmer, Cary L., Rusow, Joshua, Goldbach, Jeremy, Kattari, Shanna K., in Rice, Eric (2021): Socially assigned gender nonconformity and school violence experience among transgender and cisgender adolescents. *Journal of Interpersonal Violence*, 36 (15–16). DOI: <https://doi.org/10.1177/0886260519844781>.
- Komidar, Ksenija, in Mandeljč, Saša (2009): Homoseksualnost skozi analizo učnih načrtov, šolskih učbenikov in šolske prakse. *Sodobna pedagogika*, 4 (60): 164–181.
- Kuhar, Roman, in Švab, Alenka (2019): Nasilje nad lezbijkami in geji v Sloveniji: primerjava podatkov iz raziskav 2003–2004 in 2014–2015. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, 47 (275): 11–30.

- Lessard, Lea M., Wang, Ethan Y., in Watson, Ryan J. (2021): School safety among sexual and gender minority adolescents: implications for eating and weight control behaviors. *Journal of School Health*, 91 (10): 788–795.
- Leung, Enoch, Kassel-Gomez, Gabriela, Sullivan, Samanta, Murahara, Flavio, in Flanagan, Tara (2022): Social support in schools and related outcomes for LGBTQ youth: a scoping review. *Discover Education*, 1 (18): 1–24.
- Maljevac, Simon, in Magić, Jasna (2009): Pedri raus!: Homofobično nasilje v šolah. *Sodobna pedagogika*, 4 (60): 90–104.
- Marraccini, Marisa E., in dr. (2022): The roles of school in supporting LGBTQ+ youth: A systematic review and ecological framework for understanding risk for suicide-related thoughts and behaviors. *Journal of school psychology*, 91: 27–49.
- Marshall, Alexandra, in dr. (2015): Coping and survival skills: The role school personnel play regarding support for bullied sexual minority-oriented youth. *Journal of School Health*, 85 (5): 334–340.
- Marx, Richard A., in Kettrey, Heather H. (2016): Gay-straight alliances are associated with lower levels of school-based victimization of LGBTQ+ youth: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Youth and Adolescence*, 45: 1269–1282.
- McNabb, Charlie (2020): *Queer adolescence: understanding the lives of lesbian, gay, bisexual, transgender, queer, intersex and asexual youth*. Lanham, Boulder, New York, London: Rowman & Littlefield.
- Mennicke, Annelise, Bush, Heather M., Brancato, Candace, in Coker, Ann L. (2021): Sexual minority high school boys' and girls' risk of sexual harassment, sexual violence, stalking, and bullying. *Violence Against Women*, 27 (9): 1361–1378.
- Mesec, Blaž (1998): *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Meyer, Ilan H. (1995): Minority stress and mental health in gay men. *Journal of Health and Social Behavior*, 36 (1): 38–56.
- Meyer, Ilan H. (2003): Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: conceptual issues and research evidence. *Psychological Bulletin*, 129 (5): 674–697.
- Meyer, Ilan H. (2013): Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: conceptual issues and research evidence. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 1 (S): 3–26.
- Meyer, Ilan H. (2015): Resilience in the study of minority stress and health of sexual and gender minorities. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 2 (3): 209–213.
- Meza Lazaro, Yazmin, in Bacio, Guadalupe A. (2021): Determinants of mental health outcomes among transgender Latinas: Minority stress and resilience processes. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 1–11.
- Milner, Jean-Claude (1992): Dekompozicija naravnih pogledov na šolo. V E. D. Bahovec (ur.): *Vzgoja med gospostvom in šolo*: 27–61. Ljubljana: Krt.

- Murchison, Gabriel R., Agénor, Madina, Reisner, Sari L., in Watson, Ryan J. (2019): School Restroom and Locker Room Restrictions and Sexual Assault Risk Among Transgender Youth. *Pediatrics*, 143 (6): 1–10.
- Myers, Wesley, Turanovic, Jilian J., Lloyd, Kristin M., in Pratt, Travis C. (2020): The victimization of LGBTQ students at school: A meta-analysis. *Journal of School Violence*, 19 (4): 421–432.
- Nadal, Kevin L., Whitman, Chassitty N., Davis, Lindsey S., Erazo, Tanya, in Davidoff, Kristin C. (2016): Microaggressions toward lesbian, gay, bisexual, transgender, queer, and genderqueer people: a review of the literature. *The Journal of Sex Research*, 53 (4–5): 488–508.
- Pachankis, John E. (2007): The psychological implications of concealing a stigma: a cognitive-affective-behavioral model. *Psychological bulletin*, 133 (2): 328–345.
- Pachankis, John E., Mahon, Conor P., Jackson, Skyler D., Fetzner, Benjamin K., in Bränström, Richard (2020): Sexual orientation concealment and mental health: A conceptual and meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 146 (10): 831–871.
- Proulx, Chelsea N., Coulter, Robert W., Egan, Jamie E., Matthews, Derrick D., in Mair, Christina (2019): Associations of LGBTQ-inclusive sex education with mental health outcomes and school-based victimization in US high school students. *The Journal of Adolescent Health*, 64 (5): 608–614.
- Renner, Tanja (2009): Homoseksualnost in šola: Stališča študentk in študentov do obravnave homoseksualnosti pri pouku. *Sodobna pedagogika*, 4 (60): 106–119.
- Robinson, Brandon Andrew (2021): »They peed on my shoes«: foregrounding intersectional minority stress in understanding LGBTQ youth homelessness. *Journal of LGBT Youth*, 91 (11): 1–17.
- Russell, Glenda M., in Bohan, Janis S. (2006): The case of internalized homophobia: Theory and/as practice. *Theory & psychology*, 16 (3): 343–366.
- Smith, Davey M., Johns, Nicole E., in Raj, Anita (2022): Do sexual minorities face greater risk for sexual harassment, ever and at school, in adolescence? Findings from a 2019 cross-sectional study of US adults. *Journal of Interpersonal Violence*, 37 (3–4): 1–25.
- Švab, Alenka, in Kuhar, Roman (2005): Neznosno udobje zasebnosti: Vsakdanje življenje gejev in lezbijk. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Toomey, Russell B., in Russell, Stephen T. (2016): The role of sexual orientation in school-based victimization: A meta-analysis. *Youth & Society*, 48 (2): 176–201.
- van der Star, Arjan, Pachankis, John E., in Bränström, Richard (2021): Country-level structural stigma, school-based and adulthood victimization, and life satisfaction among sexual minority adults: A life course approach. *Journal of Youth and Adolescence*, 50 (1): 201–189.
- Vogrinc, Janez (2008): Kvalitativno raziskovanje na pedagoškem področju. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- Witcomb, Gemma L., in dr. (2019): Experiences and psychological wellbeing outcomes associated with bullying in treatment-seeking transgender and gender-diverse youth. *LGBT Health*, 6 (5): 216–226.

Žalar, Aleksandra, Leskovšek, Evita, Čeh, Fani, in Cugmas, Marjan (2012): Spolna vzgoja v okviru vzgoje za zdravje v slovenskih srednjih šolah. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije.

Viri

Koletnik, Linn Julian (2019): Raziskava Vsakdanje življenje transspolnih oseb v Sloveniji: povzetek in priporočila: [raziskovalno poročilo]. Ljubljana: Zavod Transfeministična Inicijativa TransAktcija.

Kuhar, Roman, in Švab, Alenka (2014): Raziskava o pravni podinformiranosti LGBT skupnosti in vsakdanjem življenju gejev in lezbijk. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Magić, Jasna (2012): Homofobija na naši šoli? Poročilo o izkušnjah srednješolskih učiteljev in učiteljic s homofobijo v šolskem prostoru v Sloveniji. Ljubljana: Društvo informacijski center Legebitra.

Perger, Nina, Muršec, Simona, in Štefanec, Vesna (2018): Vsakdanje življenje mladih LGBTIQ+ oseb v Sloveniji, ali: »To, da imam svoje jebene pravice!«. Ljubljana: Društvo Parada ponosa.

Sešek, Katja, in Margon, Eva (2021): LGBT mladi – Prebijmo molk v šolah: raziskava o stanju v šolah v Sloveniji 2019. Ljubljana: Društvo informacijski center Legebitra.

Podatki o avtoricah_jih

asist. **Nika Ferbežar**

Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta

Cankarjeva 5, 6000 Koper, Slovenija

E-mail: nika.ferbezar@pef.upr.si

asist. dr. **Marko Gavriloski Tretjak**

Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta

Cankarjeva 5, 6000 Koper, Slovenija

E-mail: marko.gavriloski@pef.upr.si